

Apáczai Cseri János.

Kolozsvári székfoglalásának 250 éves fordulóján.

Felolvasta szerző az *Országos Református Tanáregyesületnek* Kolozsvárt, 1907 évi május hó 23-án, tartott közgyűlésén.

Megilletődve veszem ajkamra Apáczai Cseri János nevét. Az első magyar tanítóét, ki benső parancsra maradt meg egész életében tanítványai között, kiben sorsa minden változása magasabbra emelte az élet célját, tágitotta a végezni óhajtott munka körét s növelte az akaratot. Az igazi tanítóét, kit törékeny teste és sanyarú sorsa nem gátolt meg szellemi emelkedésében, kinek számára az iskola fala nem volt látásának határa, a nap lementé nem jelentette a kötelességek szünetelését, sem végső órája a világ elmulását.

Nagyságát ismerjük mindnyájan s a most növő nemzedéket sokan tanítjuk is nevének tiszteletére. Ezért a róla itt elhangzó beszédnek nem kell megújítania emlékezetét, csak bizonyosságul szolgálnia kegyeletünkről s az ő máig tartó életéről. Ha nem így volna, aggódnom kellene: vajjon szólhatok-e nagy elődünkről, mikor e perczen nincs bennem iránta egyéb, csupán szeretet. A szeretet életet ad a rég elporladottnak is. Előttem itt áll Apáczai, mint testté válása a tanító eszményképének s nem tehetek másként, csak lelkesedve nézem, mint edzi erélyét minden akadály, mint törekszik csüggedetlenül, elleneinek gáncsain át is eszménye felé, mert rajongó lelkét teljesen eltölti hivatásának szent hevülete. Elszoruló szívvel figyelem rövid életének lázas küzködését s a mint látom, hogy semmivel nem törődve, egyedül is, betegen is előre halad: érzem, hogy a szeretet még nem elvakultság, csupán a megértést segíti elő, mert maga is megértésből fakad.

Mi azért vagyunk itt most mindannyian, mert értjük Apáczait. A megértéssel azt nyújtjuk szellemének, a miben 250 évvel ezelőtt, kolozsvári székfoglalója napján, része nem lehetett.

Az a kolozsvári székfoglaló beszéd hat évig tartó pályafutásának második felét nyitja meg, az előbbinél szabadabb, önállóbb munkának három rövid évét. Mikor itt rektori székébe ül, teljes fényében ragyog már előtte vezéreszméje: a nemzeti közműveltség gondolata; minden járuléktól felszabadult hivatásérzete: az iskola útján való nemzeti munka

vágya és harminczkét éves korára a sors is megtanította már mindenre, a mit eszméje szolgálatában, hivatásérzete követésében jó volt tudnia. Ezért az a beszéd az ő számára nem csupán a jövőre vonatkozó munkaterv. A kolozsvári kollégium egyetlen termében úgy áll hallgatói elé, mint a ki még egyszer mindent megkísért. Nem a játékos elszántságával, hanem a sikertelenül jót akaró nagy lélek neki keseredésével, a mi bizonyára súlyosabb állapot amannál. Professzornak nevezi magát s e névhez méltóan vallomást tesz: kimondja nyíltan, a mi az iskolák szükséges voltáról s akkori állapotáról meggyőződése. Az állapotok romlottak voltak, a beszéd egyenes. A hallgatók aprók és rövidlátók, hozzájok mérten a szónok sasszemű óriás. Azok az egy nap emberei, ennek lelkében a jövőért munkálás tudata. Hallgatói csak a személyt látták és célzásokat kerestek, Apáczai nem vehette észre a körülte lévő érzékenykedését, mert eszmét szolgált.

Ez az eszme fejlődésnek az eredménye. Vele együtt alakul Apáczai hivatásérzete is. A ki a fejlődés útján végig nem haladt, vagy haladását meg nem figyelte, az nem érthette meg Apáczait. Nem értheti meg most sem senki, a ki csupán működésének egyik-másik adatát nézi, a nélkül, hogy ezt az adatot a fejlődés menetében ne igyekeznék megítélni.

A fejlődés kezdete olyan Apáczaiban is, mint minden, tanulni vágyó akkori magyarban: teológiára készül. Első célja az alapos tudás, a mire itt Kolozsvárt Porcsalmi inti és ennek módja az enciklopedikus ismeretgyűjtés, mit Alsted szellemében Bisterfeld köt a lelkére. A teológiai tanulmányokért megy külföldre is, de itt már bekövetkezik az egyéni alakulás. Megragadja figyelmét Descartes bölcsészete; az önálló vizsgálódás szüksége felébred lelkében s így az idegen viszonyok szemlélete mélyebben hat reá. Felismeri hazája és a külföld állapotában a különbségeket, ezek magyarázatát a tanultság különböző fokában látja és a mint ezt megtalálja, az észrehevést nyomon követi a javítás gondolata: „Mi haszna, ha távolról csak henyélve nézem kedves hazámnak siralmas állapotát?”¹ Elfogja lelkét a cselekvés vágya, keresi a módot ennek kielégítésére és meg is találja egyik felismert hiány pótlásában: ír olyan műveket, melyekből a magyar ifjúság lehetően mindent magyarul tanulhasson. Így válik a teológusból a Magyar Encyclopaedia szerkesztője s ezzel meglazul a kapocs, mely Apáczait a tudományos tanulmányozáshoz fűzi. Az Encyclopaediával ugyanis előszavának bizonyossága szerint nincsen semmi tudományos célja: csak tankönyvet ír magyarok számára.

Itt villan meg először későbbi irányeszméjének két alkotó eleme: a nemzeti érzés, meg a nevelés gondolata. Ezek egyesülése teszi

¹ Magyar Encyclopaedia. Előszó.

Apáczai fejlődését egyénivé, ez működik lelkében olyan irányban, hogy mikor aztán Gyulafehérváron tanítani kezd, már kialakul hivatásérzetének egy újabb foka. A nemzeti érzés révén nemzeti fontosságúnak látja munkáját, a nevelés gondolata pedig arra ösztönzi, hogy munkája terét, azt az iskolát, feladatának betöltésére alkalmasabbá tegye. Így aztán a gyulafehérvári beköszöntőben már nem a teológus beszél, hanem a pedagógus. Teljesíti az eléje álló határozott feladatot: előadja javaslatát az iskola benső rendjének, a tanítás módjának megjavítására. Vagyis végzi ugyanazt a munkát, melyet korának pedagógusai: Ratke, Comenius láttak magok előtt. Ennyivel azonban sem a nemzeti érzésnek, sem a pedagógiai gondolatnak nem tett még eleget. Beszédében ott van már a további fejlődés csirája is.

A tanítás módjáról szóló fejtegetéseit ugyanis az oktatás céljához kapcsolja; ez a cél nem csupán egy iskolára, hanem általában az oktatásra vonatkozik s egyszersmind a tanulás hagyományos céljától határozottan eltér. Ez az új cél többé nem a teológia, hanem a *sapientia*, a bölcsesség, „a tudás szempontjából értékes ismeretek összessége“. A tanítás célja tehát egészen az, a mit Széchenyi *kiművelt emberfőnek* nevez. Már csak egyetlen lépés hiányzik Apáczaiban: arra van szükség, hogy e *sapientia* nemzeti jelentősége tudatossá váljék benne s azzal a nemzeti talajon fakadt pedagógiai gondolat teljesen kibontakozik.

Fejlődésének ezt az utolsó mozdulását az eléje tornyosuló akadályoknak köszönheti Apáczai. Beszédének hatása, javaslatának és egész személyének sorsa, a viszonyok tökéletes mozdulatlansága megerősíti benne azt a véleményt, hogy az iskola elé célul tűzött *sapientia* éppen nekünk, magyaroknak felettébb szükséges és hogy erre egy iskola felemelése, módszerének, kézikönyvének megjavítása nem elég. Világosan látja, hogy a magyarságnak jövője függ a tanulástól, tudástól és tisztán látja a helyzetet, mely a jövőt kockáztatja. Úgy itéli, hogy a mi műveltség van is, igen kevés ember részesedik benne, mert hiányzik a művelődés terjedésének legfőbb eszköze: a népiskola; meg nagyon is alacsony fokú ez a műveltség, mert hiányzik fejlődésének feltétele: az akadémia. Nem lát senkit, ki a szükségletek kielégítésére törekednék, így aztán a pedagógiai gondolat ismét parancsol s a kolozsvári székfoglalóban már teljesen kialakul minden vonatkozásában a felismert hivatásérzet. Itt már az egész közoktatás egységes szervezetéről van szó.

Apáczai fejlődésének tehát első foka: a tudásvágy s a tudás célja természetesen semmi egyéb, mint a szentírás magyarázata. Erre a hagyományos tudásra törekedve felismeri a tanulás egyetemes jelentőségét, ezután az iskola nemzeti fontosságát, végül a közoktatás egységes szervezésének szükségét. Nagy jelentőségű Apáczainak ez a

fejlődése azért, mert igazán a hivatás fokozatos alakulását mutatja az a körülmény, hogy a fokozatos megismeréshez mindenik fokon oda járul a megfelelő cselekvés is. Így sorban az ismeretgyűjtés, tankönyvírás, belső szervezésre való javaslat és a magyar egyetem tervében a szervező munka is.

Ennek a fejlődésnek az eredménye az a meggyőződés, hogy a magyarság csak egyetlen egy úton lehet nagygyá és erőssé: a művelődés útján és ennek csak egy eszköze van: a jó iskola. Egyénies fejlődését egyszerre indító két tényező: a nemzeti érzés, meg a nevelés gondolata, gyönyörű összhangba olvad itt a nemzeti közműveltség eszméjében. Így aztán Apáczai e kollégium rektori székében magyar közművelődési politikát hirdet, a minek kellő méltánylásától akkor még távol állottunk. A méltánylásig ma már elérkeztünk, a cselekvésig ma sem. Hangzani hangzik a jelszó igen gyakran; úgy távolról nézve, címeket olvasva még azt is hihetné valaki, hogy csakugyan van magyar közművelődési politika, Apáczai Cseri János azonban elég világosan megérteti a tévedést.

Apáczai azt hirdeti, a mi igazán nemzeti nevelés, de nem azt, a mit annak neveznek. E kifejezésből ugyanis jelszó lett, ennek következtében a tartalma el is mosódott, másrészt tulságosan meg is növekedett — már a hogyan nézzük a dolgot. Apáczainál a szó nincs meg, a fogalom azonban szerényen értve, de komolyan véve, kifejtett eszméjének a magva. E szerint a nemzeti nevelés a köznevelésnek olyan rendezését jelenti, mely megfelel a nemzet helyzetének s tekintettel van a nemzet jövődjére. Ennek a felfogásnak nálunk Apáczai az első, tudatos, irodalmi képviselője, a mi nem jelenti azt, hogy e felfogás csiráját, egy-egy alkatrészét vagy éppen mását régebbi időben meg nem találhatnók.

Maga is tudja, ki is mondja, hogy a nemzeti közműveltség eszméjét szolgálva az egyházi reformáció elveit alkalmazza és valószínűsíti. Tovább halad tehát azon az úton, melyen a magyarság már régen megállott. Ezzel rendkívül kimagaslik kortársai közül, tudatosan folytatja a régen kezdett munkát, melytől az ő környezete rettenetesen elmaradott volt. Hiszen a miből Apáczai kiindult, hogy a tanulás sikerének, a megértésnek, az anyanyelv a feltétele, ezt előtte száz évvel hangoztatta már Ramus Péter, még többel Erdősi Sylvester János. A tanítás módszerében követhették volna legalább Erdélyben Keresztúri Pált. A közoktatás nemzeti jelentőségét pedig jól látta Luther, de Bethlen Gábor is. A reformátorok szelleme azonban idegenné lett már, a haladás megállott, sőt az eredménye az emberek tudta nélkül egyházi, iskolai téren el is satnyúlt. Nem csak nálunk; másutt is. Azért aztán Apáczait újítónak, a hagyományos rend megbontójának nézték és dehogy is mentek utána.

Főképen a kulturpolitikai szempontot volt nehéz elfogadniok, annyira újnak tetszett az, hogy a nemzeti jövőnek nem a kardforgatás, hanem az iskola-állítás a feltétele. Az iskolát teljesen egyházi intézménynek tekintették, Apáczai pedig egészen a protestantizmus szellemében az iskolának a politikai társaságra való fontosságát is igen nyomatékosan kiemelte. Az egyház hű tagjai, kik iskolát tartottak, tanították ugyanazt és éppen úgy, a hogyan elődeiktől látták és azt hitték, hogy ezzel mindennek eleget tesznek. Senki sem mondta addig nekik, az iskola gondolkozásra nem szoktatott, tehát nem is tudhatták, hogy az őseiktől elfogadott eszmék csak következetes és hosszas munkával valósíthatók, hogy a folytonos haladáshoz az ember akarata is folytonosan kell. Bethlen Gábor utódai, az iskolát teremtő reformátorok követői nem értették meg, hogy az iskola csakugyan közügy, nemzeti érdek, mert *az iskola a jövő.* Apáczai pedig éppen ezt hirdeti, az ő lelkében ez volt egyetlen forrása minden törekvésnek, indulatnak, örömeinek, nyugtalanságnak, ajka egyet hangoztat örökké: „Ideje felébredned, te álmos, mámoros, hályogos szemű magyar nép! Kelj föl és állíts iskolákat!” Mindig, mindenütt az iskola és a tudás nemzeti fontossága. Hirdeti azt a törvényt, hogy mindenben a tanultabb győz (Széchenyi). Az apostoli lélek buzgalma élt benne, mely megerősíti a szemet, hogy távoli jövődbe lásson, az akaratot, hogy semmi akadálylyal ne törődjék, az elmét, hogy álokoskodás meg ne tántorítsa, még a testet is, hogy a maga szükségleteit rendelje alá az eszményi célnak. Ez az eszményi cél a magyarság szellemi önállósítása, ez által jövőjének biztosítása. Ez a cél oly nagygyá teszi, hogy kortársai közül egyedül Zrinyi Miklós ér fel hozzá; oda emeli ez Széchenyi István mellé. Apáczai szerint: „A béke megtartásának vagy visszaszerzésének, a háború dicsően folytatásának vagy bevégzésének egyetlen módja, hogy otthon az államban tanult férfiak nagy számmal legyenek.”¹ Csoda-e, ha a XVII. században e felfogást nem méltányolják, mikor a XIX. század magyarjának sem volt olyan könnyű megértenie Széchenyi szavát: „A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma”.² Pedig Apáczai után — igaz, hogy nagyon szakadozott sorban — egyező lélekkel követte már egymást Bél Mátyás, Maróthi, Bessenyei, Kármán József s Széchenyi mellett ott volt Eötvös, ki Apáczai munkájának annyi idő múlva folytatója lett!

Apáczai azért magára hagyva sem csügged. Csak erősödik az akarata, keményebben esik ajkáról a szó, minden nehézség és balsiker világosabbá teszi előtte a feladatot. És végzi a munkáját tántorodás nélkül, mindig és mindenütt egy lélekkel.

A mint 250 éves messzeségből Apáczainak lelkébe nézünk, fej-

¹ Kolozsvári székhelylője.

² *Hitel*, 178.

lődését ismerve megértjük, hogy ez a lélek az eszményi tanító lelke. Mert *Apáczai tanító*, semmi egyéb. Bárminek nevezzük másnak, csupán egy-egy alkatrészét jelöljük meg ennek a fogalomnak, a hogyan tudni illik a tanító fogalmát ő benne megismerjük. Csak akkor állunk vele szemben, ha tanítónak nézzük. És akkor azt olvassuk a szeméből, hogy a tanító feladatát csak az töltheti be, a ki korának tudományos eredményeit ismeri; a ki munkáját egyetemes és magas szempontokból tudja nézni s a tanítást nem tekinti valami különálló feladatnak, hanem az embernevelés részének, a mi tehát nem lehet kapkodás és véletlenségek sorozata, hanem megállapodott elvek érvényesülése. Csak az igazán tanító, ki az iskolai szervezetet egységesnek tekinti, de az egészet mégis szervnek, a társadalom szervének látja és ismeri a társadalomnak azt a határozott, szűkebb körét, melyben ez a szerv a maga rendeltetését betölteni tartozik. Azt tanítja Apáczai példája, hogy a tanítónak tudnia kell, még pedig nemcsak annyit, a mennyit tanítani akar, mert tanítványát magasabbra csak úgy emelheti; lennie kell világnézetének és ezen alapuló, meggondolt pedagógiai felfogásának, mert különben gépiesen tanít, holott a nevelés távoli célját örökké szeme előtt kellene tartania; politikusnak kell lennie, mert csak így lehet tisztában munkája körülményeivel és az iskolaszervezet közvetlen feladatával, tehát csak így lehet munkája a jövőért való nemzeti nevelés. Apáczai az addigi magyar iskolamesterekkel szemben azt hirdeti, hogy a tanító munkája nem hivatalviselés, hanem teljesen személyi munka, melynek alapja az ő szavával „isten hívása“, vagyis az a tisztán felismert hivatásérzet, melynek kialakulása benne oly világos.

A kép még mindig nem teljes, mert az igazi tanító arczúlatán ott van a meggyőződés határozottsága, a munka értékének tudata is, de épen a munka távoli céljánál fogva nem lehet ott a sikerrel dicsekvés gőgje. Az igazi tanító önmagának és iskolájának örökös reformálója, mert az iskola és tanító megállása a haladást akasztaná meg, a haladásnak pedig megakadnia nem szabad.

Apáczainak egész élete ennek az eszménynek megvalósulása. Együtt van benne fejlődésének mindenik eleme: teológia, filozófia, pedagógia, kulturpolitika, de egyik sem önálló irányítója működésének. A teológia iránt nem szűnt meg tisztelete, de művelésétől eltért. Ismeri, megérti és értékesíti a bölcsészet legújabb fejleményeit, de — bár volna ereje hozzá — egyébként nem filozófus. Minden nevelői mozdulata elvi egységbe tartozik, de rövid életében eredmények egybeállítására, a nevelés végső kérdéseinek önálló fejtegetésére ideje nem jutott. A politika az egyik irányítója, mert a jövődőt készíti elő, de egyébként a napi politikában nincsen része. Mindezeket egyesíti benne a nemzeti érzés, meghatározza ezek közös munkáját a nevelés gondolata és ennek

hatása alatt Apáczai az iskolamesterek és idegen professzorok után az első magyar tanító. Korának felfogása szerint tudós, mert tud mindent, a mi akkor a tudásra érdemes volt, de életének célja nem a tudomány művelése, hanem az ismeretek terjesztése az iskola útján.

Csupán tanító voltának ez a határozott tudatossága teszi a XVII. század magyar közéletében olyan rendkívüli jelenséggé, hogy életének lehetetlen volt simán lefolynia. Olyan magasba és messzire nézett, hogy lábainak a földön óhatatlanul bele kellett valamibe botlania. Tanítói hivatásának állhatatos követése a magyarázata annak, hogy sorsa annyi keserűséggel teljes.

Mindjárt pályája kezdetén ebből származik az ellentét külföldi készülődése és gyulafehérvári fogadtatása között. Odakinn tisztán meglátva feladatát, rohanna haza, hogy tüstént munkába fogjon; érzi azt a gyötrő nyugtalanságot, mely céltalannak mutat már neki minden egyebet, csak a közért való munka megkezdésére ösztönzi. Erre vágyva elveszettnek tekinti a magára fordított időt, mert fiatalon és felhevülten máris sokra, ha nem mindenre érzi erősnek magát. Mikor aztán lázas munkavágygyal, világos munkatervvel hazatér, gondolatainak magaslatából kegyetlenül nagyot zuhan. Mindenben csalódott s benne is csalódott mindenki. Társai az ő érzéseit nem érezték, feljebbvalói az eszméit nem értették: csak azt látta mindenki, hogy a régi nyugalmat megzavarta. Közös munka, egységes elvek, céltudatos iskola-kormányzás — mindez csak Apáczai lelkének hiú ábrándja volt!

Ez a lélek telve a teológia iránt tisztelettel, az egyház iránt hűséges ragaszkodással s élete céljának az egyházi szolgálat egyik alkotó eleme. Azt hiszi, úgy lesz hű szolgája egyházának, ha megkeresi a keresztyén egyház felismert rendeltetésének, a folytonos haladásnak az eszközeit s tanító székéből mással is megismerteti. Micsoda jámbor együgyűség! Nem látta, hogy a haladást nem az eszmék kényszerítő ereje irányítja, hanem az emberek s hogy a vélt haladás csak változás! Igaz, Apáczai egész életében fiatal volt. Azt hitte szegény, hogy a hatalmas eszméket kell szolgálnia s nem a hatalmas embereket, hogy a meggyőződést kimondania kötelesség, hogy az emberek hisznek egymás szavának s hogy a küzdelemben a jobb és igazabb győz, nem pedig az óvatosabb és a ravaszabb. Csalódott ebben is. Megtanúlhatta Bisterfeldtől, hogy sokkal okosabb a vitás kérdésekben színt nem vallani¹ s ott volt előtte Basire Izsákban a példája annak, hogy a fejedelem kegyét meg lehet szerezni, csak tudni kell a módját. Apáczai nem akart tudni erről a módról; alkudni nem tanult.

¹ *Pokoly*. Az erdélyi ref. egyházkerület története II. 215.

Meg is bűnhődött érte. Presbiterianus volt és elég vigyázatlan, hogy véleménye mert lenni a fejedelem nagy kötelességeiről, ámbár szinte áhítattal nézett fel a trónra, mert onnan a közjóról való okos gondoskodást várta; véleménye mert lenni az egyház kormányzásáról is, jóllehet igazabb hívő nem volt nálánál, de nem gondolta, hogy protestantizmus és papi hatalom megférnek egymással. Ez az önálló vélemény a hatalmaskodóknak nem tetszhetett. Igaz, hogy nézeteinek érvényesítésére valami erősen nem istörekedett, de hiszen Lessing templomos vitéze is hiában védte Náthánt: „Mindegy, a zsidót megégetjük!” A bölcs Náthán máglyára tevése bizony nem a jeruzsálemi patriarhán múlt és kicsiny hija, hogy Apáczai külső emelkedésének nem a gyulafehérvári torony teteje lett a legmagasabb pontja!¹ Hiszen olyan bővben is voltunk mindig az Apáczaiaknak!

Talán nem egyedül az én szívem szorúl el, a mint Apáczai életének erre a mozzanatára gondolok. És bizonyára minden becsületes embernek emelkedik a keble, tudva, hogy erre a fenyegetésre a kolozsvári székfoglaló a válasz. Zrinyi Miklós lelke szólal meg Apáczai ajkán: „Én nem hizelkedhetem, édes nemzetem, tenéked, hogy hazugsággal dicsérjelek, hanem im megmondom fogyatkozásodat olyan szívvel és szándékkal, hogy magad is megismervén, vesd ki ezt a mocskot lelkedből, reformáld vétkeidet, öltözzél igazságban, övedzzél erősséggel!”² Igen, igen: tanító ez az ember, a hivatás rajongója, a meggyőződés bátor hirdetője, a ki magának nem akar semmit, nem fél senkitől, de eszméje igazságát szeretné megértetni mindenkivel.

Az a kolozsvári beszéd éles és kemény; fájt is nagyon. Sokan távoztak akkor erről a telekről megzavart érzésekkel és Apáczai csakhamar észrevette, hogy az oszladozó közönség már el is döntötte a kemény szavú új tanító sorsát. Igen is erős volt az a beszéd arra, hogy önismeretet és jószándékot keltsen a hallgatókban s ne daczot és gyűlöletet, vagy irígységet a szónok iránt. De Apáczai lelkéből más nem fakadhatott. Nem a személyes sérelmek miatt, hanem mert érezte, hogy ideje már fogytán van s eddig csak a véleménye rögződött meg, de ébresztő munkája még nem járt sikerrel. Beszédének legerősebb részei, a tanulók, tanítók, papok, gondnokok arczképei nagyon becsesek. Adatok arra, milyen volt Apáczai előtt a föld, melynek művelésére vetette kezét; de főképen azért érdemelnek figyelmet, mert minden szavok önismeretre indít ma, mikor a távolság felszabadítja az igazságot. Ma is alkalmas volna e beszéd arra, hogy az iskola minden tényezőjének eszményi együttműködése fakadjon onnan.

¹ *Gyalui Farkas*, Apáczai Cseri János. 14.

² Az török áfium ellen való orvosság.

Akkor nem volt ilyen hatása. Mélységes részvétellel gondolunk erre a nemes lélekre, kinek méltó siker nélkül kellett életét leélnie, mert kicsiny létére nagyot akart, tanító létére a legszélesebb kört tudta áttekinteni s olyan magasra tűzte a célt, hogy csak mások jóakarátú segítségével érhetne volna el. Milyen élet lehetett az?! A keserűség nem ünnepi hangulat, azért Apáczai életéről ne szóljunk többet. Vegyük azonban észre, hogy a keserűség nem veszi el a küzdelemtől kedvét. Honnan veszi a nagy lelki erőt? Hivatása érzetéből? Igaz, a hivatás-érzet vezeti az embert olyan úton is, hol sebeket szerezhet s a hivatás-érzet gyógyítani is tud. De lehet-e meg nem inognunk ebben az érzésünkben, ha a célhoz közelíteni sem tudunk, ha senki szeméből nem int felénk biztatás?

Apáczai ereje nem törik meg, mert övé tanítványainak a lelke. Székfoglalója vége felé megpillantja azokat az ifjakat, kik „nem a szolgaságtól féltőkben, hanem a tudományok iránt való szeretetből, nem kényszerítve, hanem szabad elhatározásból“, követték őt ide: a gyulafehérvári gazdag iskolából „a szegénységnek közepébe“. Szívébe erre tüstént bizalom száll: nem törődik többé „az igazi tanulók üres árnyaival“; felejtí a „tudatlan tanítók“, „önhitt papok“, „aluszékony kurátorok“ miatt való szomorúságát. A tanító elnyeri munkája egyetlen jutalmát. Eltölti keblét tanító voltának hatalmas érzése: a szószékből még erősebben száll le tanítványai közé, mert észrevette szemökben saját lelkének tükrözését. A jövendő munkása felé biztatóan int a jövendő.

Apáczai jövöbe látó szemének sugarát hallgatói nem tudták követni; csak annyit láttak, hogy nem oda néz, ahová öök s nem tühették, hogy látni tanítsa öket. A mint iskolánk 300 évén végig tekintettünk, a múltnak örökre elnémult alakjai közül erőteljes hangon kiáltott felénk az élő Apáczai Cseri János. Felénk kiáltott, de túl nézett rajtunk, abba a máig el nem ért jövendőbe, hol műveltsége által csakugyan nagy lesz és erős a magyar. A mint figyeltük, reánk áradt nagy lelkének melegsége, magához vonzott erős akarata, szeretetet ébresztett bennünk jelleme. Valami különös világosság tárult ki előttünk, feladatunknak magasztos meghatározása, munkánkban fényes példamutatás, sokszor tépelődő, a sikertelenség miatt nyugtalan lelkünknek erősítése és többre buzdítása. Élete munkájának szűk köréből kiemelkedett szemünkben Apáczai, szándéka nagyságával megtöltötte a magyar közművelődés egész területét s a magunk sokszor bibelődő, aprólékos munkájának egyetemes értékét véste újból lelkünkbe.

A kólozsvári ref. kollégium dicsőségnek tartja, hogy e nagy ember emlékezete hozzá fűződik; tisztán érezzük a kötelességet, mit ez reánk ró. Nem feledjük el soha, hogy a ki ezt az iskolát fölemelte, az egyszerűs mind a nagy célokért való önzetlen munkának, a meggyőződés

szabad nyilvánításának avatta megszentelt helyévé. De Apáczáinak csak földi élete volt ezé az iskoláé ; szelleme nem fér el falaink között. Ma csak egyetlen pont vagyunk a magyar közművelődés szervezetében. Ezért nem volt szabad emlékezetét magunknak lefoglalnunk. Ezért hívtuk ide édes testvéreinket, a többi magyar iskolát, hogy együtt ülünk Apáczaire nevére olyan ünnepet, melynek lényege az egyet gondolás, célja az egyező akarat.

És itt is vagyunk mindnyájan, kikhez 250 évvel ezelőtt hiában szólt: a város tanácsa, az egyház papjai, iskolánk kúrátorai, a tanítók, hallgató és néző közönség, meg a válogatott ifjúság. A haza minden vidékéről gyűltek össze Apáczaire utódai, hogy egyetértően néhány perczig együtt gondoljunk reá egyforma kegyelettel. Nem állunk itt most magasztalói táborába, nem szállunk perbe bírálóival. Nem latolgatjuk tudományos érdemeit, sem gondolatait nem szedjük apróra, de kitarjuk lelkünket az ő lelke előtt.

Szándékait magunkénak valljuk, meggyőződéséből mi sem engedünk. Vele együtt a jövő felé fordulunk mindnyájan ; jól érezzük, hogy az igaz tanító munkájának célja örökké messze van, mert az Apáczaire célja és e felé nincsen segítségünk semmi egyéb, csupán az akarat, Apáczaire szilárd akarata.

Imre Sándor.